

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ СТИЛІСТИКИ ЯК ПРИЙОМ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В САТИРИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ ФЕЙЛЕТОНІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

У статті зроблено акцент на своєрідності фейлетону як жанру сатиричної публіцистики. Розглянуто специфіку застосування лексичних засобів стилістики в сатиричній публіцистиці на прикладі фейлетонів київської преси кінця XIX – початку XX ст. Визначено їхню роль у творенні комічного, сатиричних образів, в увиразненні проблематики творів. Наведено приклади тропів (алегорії, епітети, метафори, порівняння, персоніфікації, гіперболи) з фейлетонів.

Ключові слова: *фейлетон, лексичні засоби, стилістика, сатира, тропи.*

I. Вступ

У сучасних умовах трансформації українського інформаційного простору, формування новітньої інформаційно-світоглядної системи відбувається розширення жанрових меж медіатекстів. Це, безумовно, позначилося на формотворчих і жанровотворчих ознаках журналістських виступів, переосмисленні місця та ролі тексту в сучасному масово-комунікаційному дискурсі загалом. Такі зміни стимулюють ініціативу науковців до розробки новітніх медіастандартів, визначення перспективних завдань теорії та історії журналістикознавства. Актуальним об'єктом історико-журналістських досліджень є, зокрема, вивчення витоків української публіцистичної майстерності, звернення до першоджерел як засобів декодування соціальної (професійної) пам'яті, виявлення національних характеристик професійної майстерності авторів журналістських текстів, вивчення їхнього методологічного інструментарію.

У сучасній українській дослідницькій сфері помітне певне зростання уваги до кращих надбань художньо-публіцистичних жанрів, до аналізу сатиричних жанрів в історичному й сучасному аспектах, зокрема жанру фейлетону.

Як показав аналіз дисертаційних робіт останнього десятиліття, знову з'явилося зацікавлення до вивчення витоків фейлетону, його існування в ті чи інші історичні періоди, до майстерності творення фейлетону.

Зокрема, частково про фейлетон ідеться в дисертаціях О. Почапської про сатиричну публіцистику Наддніпрянщини 1917–1921 рр. (один із підрозділів присвячено особливостям жанру фейлетону та його різновидам) [8] і В. Стадника про сатиричний дискурс публіцистики Наддніпрянської України 1905–1920 рр., де проаналізовано роль і місце фейлетону в сатиричних виданнях цього періоду [6].

Питання майстерності творення фейлетону, авторської індивідуальності, образної структури нерідко з'ясовуються у дисертаціях, присвячених окремим постатям в історії української журналістики. Це праці І. Побідаш про редакторську та журналістську діяльність Л. Глібова, де, зокрема, згадано про здобутки чернігівського письменника й редактора у фейлетонному жанрі [7]; Г. Бикової – про індивідуальний стиль В. Самійленка [1]; Т. Наумової – про своєрідність сатирично-гумористичних текстів І. Франка та В. Самійленка [5].

Про специфіку фейлетону окремих майстрів пера чи конкретних українських видань висловили деякі міркування в наукових статтях Г. Калантаєвська – про художньо-публіцистичну працю С. Черкасенка в українській періодиці [3; 4], М. Дяченко – про діяльність журналіста-фейлетоніста в регіональній пресі (на матеріалі запорізьких газет 70–80-х рр. XX ст.) [2] тощо. Однак, аналізуючи образну структуру фейлетонів, майстерність творення, дослідники здебільшого акцентують на гумористично-сатиричних прийомах, залишаючи поза увагою мовне багатство фейлетонних текстів.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути специфіку застосування лексичних засобів стилістики в сатиричній публіцистиці на прикладі фейлетонів київської преси кінця XIX – початку XX ст. Основні завдання розвідки: дослідити лексичні засоби стилістики як один із прийомів творення комічного у фейлетонах, з'ясувати їхню роль у конструюванні сатиричних образів, в увиразненні проблематики творів.

III. Результати

Українська сатирична публіцистика завжди була важливим, складним, багатоаспектним і полемічним явищем. Гостре перо її творців чутливо реагувало на суспільну несправедливість. Важливе місце серед сатиричних жанрів належить фейлетону. Його вкорінення на газетних шпальтах стало ва-

жливим явищем у суспільному житті, адже злободенність, дієвість, оперативність, як невід'ємні ознаки фейлетону, допомагали не тільки зорієнтуватися у вирі соціальних проблем, а й сприяли формуванню суспільної думки, спонукали до негайного суспільного реагування, вживання конкретних заходів.

У результаті дослідження виявлено, що витоки українського фейлетону пов'язані з київською пресою другої половини XIX – початку XX ст.

Найпершими відділи фейлетону (фейлетонна рубрика) з'явилися в газетах: “Киевский телеграф” (1859–1876), “Киевлянин” (1864–1919), “Заря” (1880–1886), пізніше “Киевская газета” (1899–1905), “Громадська думка”/“Рада” (1905–1914), “Киевский вестник” (1905–1906), “Киевский голос” (1906–1907), “Киевская мысль” (1906–1918), “Киевский листок” (1907–1908).

Важливу роль у становленні жанру фейлетону відіграла перша українськомовна київська щоденна газета “Громадська думка”/“Рада”. Саме в ній фейлетон із місця (найчастіше “підвалу”) для публікації суспільно важких матеріалів, відділу, рубрики трансформувалася в самостійний художньо-публіцистичний жанр.

Фейлетон – своєрідний сатиричний твір, у якому безмежно загострені всі своєрідні ознаки цього жанру. Якщо сатира націлена на виправлення дійсного стану речей, то фейлетон вимагає конкретних і негайних заходів. Якщо у великому сатиричному творі емоційна напруга у зв'язку з розвитком сюжету може часом послаблюватися, то маленький за обсягом фейлетон створюється ніби на одному подиху, коли з перших рядків відчутні схвильованість автора, емоційна напруга.

Сміх, який для сатиричної публіцистики є головною зброєю, у фейлетоні може мати найрізноманітніші відтінки. Він надає твору явного і яскравого сатиричного ефекту, що досягається за допомогою різноманітних художніх засобів і прийомів з арсеналу сатири. Серед них провідна роль належить гумористично-сатиричним прийомам, таким як гумор, іронія, сатира, сарказм.

Крім цього, дотепно-енергійному викладу матеріалу, образності фейлетону сприяють також лексичні засоби стилістики.

У газетних фейлетонах вищезазначеного періоду засобами увиразнення виступали як лексичні засоби стилістики, так і стилістичні фігури.

З арсеналу лексичних засобів найпоширенішими були тропи – слова, вжиті в переносному значенні для створення образності, яка дає змогу передати загальне поняття через конкретний словесний образ. Тропи надають тексту додаткових емоційно-ек-

спресивних та оцінних відтінків. У художньо-публіцистичному стилі вони увиразнюють і впорядковують виклад, посилюють його переконливість, забезпечують впливовість матеріалу, даючи йому оцінку. Крім того, виконують зображальну та естетичну функції.

У фейлетонах публіцистів київської преси використовувалися такі тропи, як алегорія, епітет, гіпербола, метафора, порівняння, персоніфікація. Серед них провідною була алегорія, оскільки фейлетон вищезазначеного періоду являв собою здебільшого алегоричний твір.

Алегорія, або інакомовлення, – втілення абстрактного поняття в конкретному образі; принцип образного мислення, який полягає в тому, що даний у творі конкретно-чуттєвий образ якогось предмета, хоч би який цікавий він був сам по собі, у кінцевому результаті є не що інше, як засіб чи форма вираження вкладки в нього ідеї, тобто є інакомовним способом висловлення думок.

Цілковито на алегоричних образах побудовано фейлетон Ігли (псевдонім фейлетоніста П. Андрієвського) “Суспільна зоологія: із лекцій професора П. І. Людоєдова, прочитаних ним в неіснуючому університеті” (Заря. – 1882. – № 118. – С. 2). Влучно підібрана алегорія – засіб, що виражає авторську ідею – осуд людей, рід діяльності яких завдає шкоди суспільству.

Фейлетоніст зауважує, що хижакі (касир, шулер, лихвар) “водяться переважно по трактирах, більярдах, а також із задоволенням заглядають в клуби благородні, дворянські, купецькі... Акліматизувалися у всіх країнах світу, окрім хіба що сипучих пісків Африки, незайманих лісів Америки”. Дає їм переконливу характеристику: наприклад, лихвар має “товсту шкіру переважно біля серця”, через що його не можуть пробити чи зачепити ні кулі й стріли друку, ні докори співчуття до ближнього. “Замість серця у нього касова книга”, – підсумовує фейлетоніст. Крім того, у творі опосередковано виражено й авторське ставлення до тих, хто стає жертвами таких “хижаків”.

Алегорію як засіб розкриття реального стану подій під час виборів використано у творі під рубрикою “Маленький фельетон” Петра II (Киевская мысль. – 1907. – № 19). Автор подає факт ніби від імені кореспондента про вибори в Персії, який заздрить росіянам, бо в Росії “вкушали блага всіх 5 свобод: спілки, партії, друковані органи”, а в Персії право громадянства отримав тільки “Союз персидського народу” (інакомовлення: йдеться про “Союз русского народа”), що складається “з тих, що відбули покарання чи уникли (“увильнувших”) суду й слідства”.

Автор фейлетону “Осел і Соловей” (під рубрикою “Маленький фельетон”) Петр II скористався алегорією, розкриваючи тему ви-

борів до II Державної Думи (Киевская мысль. – 1907. – № 4). Тут діють персонажі байки І. Крилова. В образі Осла висміяно нікчемність кандидата в Думу, якого впевнено виставив блок правих після його “сумнівної перемоги” над Соловейком. Фейлетоніст іронічно зауважує, що в часи Крилова Осел ледве животів (“влачил жалкое существование”), був звичайним віслюком. Та настали нові часи, і він, зайнявшись суспільною діяльністю, дуже змінився: має серйозний вигляд, гордовиту поставу.

Епітет – слово, що образно означає предмет або дію, підкреслює характерну властивість певного явища чи поняття. Стилiстична функція епітетів полягає в тому, що вони дають змогу показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного.

У фейлетоні (рубрика “Маленький фейлетон”) Гр. Сьогобічного (псевдонім письменника і публіциста Григорія Коваленка) “Було, та загуло” (Громадська думка. – 1906. – № 43) порушується проблема волі. Автор із сумом пише, що тільки рік тому з тюрем випустили політичних в’язнів, виходили газети, що боролись за нове життя, “народилась і пишним цвітом зацвіла преса сатирична, що немилосердно катувала старе струхнявіле життя: “Жупел”, “Стрелі”, “Пулемет”, “Зритель”... це справжні були скорпіони для тих, що тягли руку за старим ладом...”

Контрастом до епітетів “пишним цвітом”, “нове життя” в поєднанні з метафорою “зацвіла преса сатирична” виступає епітет “струхнявіле життя”, які передають авторське ставлення до зображуваних подій: гордість за свободу слова, зневагу до старого ладу.

Гіпербола – троп, в основі якого лежить підкреслене перебільшення розмірів, рис, характеристик, ознак предмета чи явища. Гіперболізація в сатиричних творах є основою сатиричної типізації. У художній публіцистиці гіперболу використовують здебільшого не в чистому вигляді, а як складову епітетів, метафор, порівнянь.

Так, в “Арабесках” Гарольда (Киевская мысль. – 1907. – № 234) гіпербола є засобом характеристики, сатиричної типізації образу київського голови Добриніна, якого автор іронічно назвав “лорд-мером” “Іполітом Болгарським”: “1001 раз протягом року їздив до Болгарії”.

Метафора – троп, побудований на вживанні слів у переносному значенні на основі подібності за кольором, формою, призначенням. Стилiстичні можливості метафори збільшуються, коли вона виступає в поєднанні з іншими тропами, зокрема з порівняннями, іронією тощо.

Так, метафори використано у фейлетоні “Случайные заметки” (рубрика “Маленький фельетон”), підписаному псевдонімом “Эстра-ординарный профессор” (Заря. – 1882. – № 224). У творі йдеться про значення друкованого слова в житті суспільства. Автор пише: “Друк без суспільства годі й уявити... Коли-небудь ми розіб’ємо міцну кригу нерозуміння... Від нашого подиху розтануть льоди й поллеться струмись справ” (“Печать без общества немыслима... Мы когда-нибудь проломим густую льдину непонимания... От нашего дыхания растают льды и потечет струя добрых дел”).

Вишукані метафори: розіб’ємо міцну кригу нерозуміння (“проломим густую льдину непонимания”), розтануть льоди й поллеться струмись справ (“растает льды и потечет струя добрых дел”) – передають складну атмосферу, в якій доводилося працювати прогресивним журналістам, їхнє прагнення боротися за право працювати на благо суспільства та надають тексту емоційного забарвлення, виражають авторську позицію.

Метафора, поєднана з іронією, підсилює сатиричне спрямування твору фейлетоніста, що підписувався псевдонімом Петро II, “Під снігом” (Киевская мысль. – 1909. – № 41), надрукованого в рубриці “Маленький фельетон”. Його головною ідеєю є критика утисків свободи виборів, свободи слова з боку Думи. У матеріалі йдеться про те, як на засіданні Гучков сказав, що народ не готовий до політичного життя і тому не повинен мати представництво в Думі. Промонархістські газети “Россия” і “Речь” надрукували це. Автор використав гіперболічну метафору: Росія зникла під снігом, бо “покійниця завжди відрізнялася недоладною самобутністю”. Та іноземні банкіри, злякавшись за свої капітали, відкопали її. А в Думі, як і завжди, зауважує автор, ідуть засідання; Пуришкевич здійснює з думської трибуни “справжню” свободу слова (іронія).

Порівняння – це троп, побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого. Стилiстична роль порівнянь полягає у виділенні якоїсь особливості предмета чи явища, яка виступає дуже яскраво в того предмета, з яким порівнюється це явище. Порівнюватися може все: живе і неживе, фізичне і психічне, конкретне і абстрактне.

Так, у фейлетоні “Цигане, цигане, якої ти віри?” (цикл “Дрібнички”) С. Єфремова (Громадська думка. – 1906. – № 92) голова комітету міністрів С. Вітте порівнюється з Пілатом: “Потім почалися погроми, і він, як Пілат над Христом, руки умив...”

Порівняння використано у фейлетоні В. Самійленка з циклу “Розмова” (Громадська думка. – 1906. – № 98): іронізуючи з Державної Думи, автор пише, що вона “сиділа собі спо-

кійно без турбот у своїй міністерській ложі, як *стара російська бюрократія*".

Персоніфікація – троп, побудований на наділенні предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини.

Майстерно використано персоніфікацію в "Арабесках" (Киевская мысль. – 1907. – № 133) літератора-фейлетоніста І. Левинського, який підписувався псевдонімом Гарольд. Газета миттєво зреагувала на Маніфест про розпуск II Думи. І в день його виходу, 3 червня, Гарольд у своєму творі сумно-іронічно зазначив, що редакція в очікуванні розпуску Думи: "Чекаємо на передчасну трагічну смерть ("кончину") Думи після "нетривалої, але тяжкої хвороби" (персоніфікація). "У неї одна хронічна хвороба: бажання світла й свободи".

Далі автор зауважує, що готується новий виборчий закон в інтересах "правих". З гіркою іронією пише про повернення до влади графа Вітте, про радість Пуришкевича (лідера монархічного "Союза русского народа", що "прославився" своєю поведінкою на засіданнях) з приводу розпуску Думи. Пуришкевич думає, як змінити закон, щоб сформувавши Думу, яка б не переймалася ("не страждающую") ні соціал-демократизмом, ні амністією. Вдале поєднання двох тропів: персоніфікації та іронії – увиразнює ідею твору, підкреслює прогресивне спрямування діяльності редакції газети, її активну позицію в боротьбі за справедливість у суспільстві.

IV. Висновки

Отже, автори газетних фейлетонів кінця XIX – початку XX ст. користувалися не тільки художніми засобами й прийомами з арсеналу сатири. Застосування лексичних засобів стилістики в сатиричній публіцистиці мало свою специфіку: поряд із функцією увиразнення мови текстів вони стали прийомом творення комічного, відіграли важливу роль у конструюванні сатиричних образів. У текстах фейлетоністів набули поширення такі лексичні засоби стилістики, як алегорія, епітети, метафори, порівняння, персоніфікація, гіпербола. Вони увиразнювали та впорядковували виклад матеріалу, посилювали його переконливість, забезпечували впливовість, даючи оцінку зображаного. Застосування цих засобів, зокрема алегорії, увиразнювало сатиричне спрямування фейлетонів. Гіперболізація в сатиричних фейлетонах стала основою сатиричної типізації образів. Усе це засвідчує прогресивне спрямування діяльності редакцій газет, у яких працювали фейлетоністи, їхню активну позицію в боротьбі за справедливість у суспільстві.

Не припинили свого існування фейлетонні форми й нині. Життєздатність фейлетону, спроможність зі свого боку активно впливати на перебіг суспільних процесів потребує постійного моніторингу й подальшого дослідження та наукових узагальнень журналістикознавців, що і є перспективою майбутніх розвідок у цьому науковому напрямі.

Список використаної літератури

1. Бикова Г. П. Індивідуальний стиль Володимира Самійленка (мовний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. П. Бикова ; НАН України, Ін-т української мови. – Київ, 1999. – 15 с.
2. Дяченко М. Специфіка роботи журналіста-фейлетоніста в регіональній пресі (на матеріалі запорізьких газет 70–80-х рр. XX ст.) / М. Д. Дяченко // Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення масмедіа : матеріали Міжнарод. наук. конф. – Київ, 2007. – С. 64–73.
3. Калантаєвська Г. П. Діяльність Спиридонова Черкасенка на тлі суспільного життя України початку XX ст. / Г. П. Калантаєвська // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2. – № 4. – С. 20–29.
4. Калантаєвська Г. П. Проблеми українського суспільства початку XX ст. у фейлетонах і нарисах С. Черкасенка / Г. П. Калантаєвська // Філологічні трактати. – 2011. – Т. 3. – № 11. – С. 22–28.
5. Наумова Т. М. Номінація особи у сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. М. Наумова ; НАН України, Ін-т української мови. – Київ, 2004. – 20 с.
6. Стадник В. Сатиричний дискурс публіцистики Наддніпрянської України 1905–1920 рр.: особливості творення і тематичні аспекти : автореф. дис. ... канд. соц. ком. : 27.00.04 / В. В. Стадник ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – Київ, 2009. – 16 с.
7. Побідаш І. Л. Редакторська та журналістська діяльність Леоніда Глібова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / І. Л. Побідаш ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – Київ, 2006. – 16 с.
8. Почапська О. І. Українська сатирична публіцистика Наддніпрянщини періоду національно-визвольних змагань : автореф. дис. ... канд. соц. ком. : 27.00.04 / О. І. Почапська ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – Київ, 2009. – 16 с.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2015

Герасимчук Н. Г. Лексические средства стилистики как прием создания комического в сатирической публицистике (на материале газетных фельетонов второй половины XIX – начала XX в.)

В статье акцентируется внимание на своеобразии фельетона как жанра сатирической публицистики. Рассмотрена специфика использования лексических средств стилистики в сатирической публицистике на примере фельетонов киевской прессы конца XIX – начала XX в. Определена их роль в создании сатирических образов, в придании четкости проблематике произведений. Приведены примеры тропов (аллегии, эпитеты, гиперболы, метафоры, сравнения, персонификации) из фельетонов.

Ключевые слова: фельетон, лексические средства, стилистика, сатира, тропы.

Herasymchuk N. Stylistic's Lexical Means as a Method of Creating a Comic Satirical Journalism (Based on Satirical Newspaper Feuilleton the Second Half of XIX – Early XX Century)

The article focuses on the identity of the feuilleton as a genre of satirical journalism. The specificity application lexical means style of satirical journalism on the example feuilleton Kiev press in the end of XIX – early XX century. It found out the role of lexical means style in the creation of comic skits in, in the construction of satirical images, expressiveness of works' problematic.

Are determined that the arsenal of lexical means most widely used style tropes. Kiev press columnists used such tropes as allegory, adjectives, metaphors, similes, personification, hyperbole, among which was the leading allegory.

Are illustrated examples of effective allegory that has become a means of expressing the author's ideas, clarified satirical feuilleton targeting Kiev newspaper "Zarya", "Kievskaya mysl".

Are marked stylistic feature epithets on examples of satirical newspaper "Gromadska dumka". Epithets cause the problematic of satirical works and transmit the author's attitude to the events depicted.

On the material of the column "Little feuilleton" (newspaper "Zarya") is found that metaphor' stylistic possibilities is increasing when it is "co-operating" with other tropes, provides comic effect to the work.

It was found that stylistic comparisons role in satirical cycles "Dribnychky" and "Rozmovy" ("Gromadska dumka") is to create by feuilletonists a satirical images.

It traces how skilful use of personification in the feuilleton from the column "Arabesky" ("Kievskaya mysl") caused the idea of the work, its satirical direction. Is noted that the development of new media-standards is impossible without the study and application of previous experience.

Attention is focused on the importance of preserving of the best traditions of the past, the need to encourage young researchers, journalists to study the origins of Ukrainian journalistic skills, appeal to sources, the study authors' methodological tools of journalistic texts.

Key words: feuilleton, lexical means, stylistics, satire, tropes.